

НЕЗАЛЕЖНІ КУЛЬТУРНІ ІНІЦІАТИВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

*(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами за 2016–2017 рр.)*

Незалежні культурні ініціативи – один зі знакових, однак поки що належним чином не оцінених в Україні, трендів нашого часу, винесений на маргінес планів і звітів офіційних органів культури. Натомість, як у великих містах, так і в маленьких містечках й селах, з'являється все більше незалежних проєктів, покликаних раз і назавжди подолати досі існуюче квазі-радянське розуміння культури.

Розквіт низових ініціатив – одна з головних перемог протестів на Майдані. І сьогодні проєкти на кшталт трансформації громадського простору, арт-резиденцій, фестивалів, мистецьких шкіл, незалежних театрів та ін. значно випереджають офіційну культурну політику України. Після Євромайдану ініціативні українці зрозуміли, що культуру в містах і селах можна й потрібно розвивати своїми руками, не чекаючи вказівок згори. В цілому така активність у лавах громадянського суспільства позитивно впливає на розвиток культурної інфраструктури в найвіддаленіших куточках нашої країни, залучає мистецтво до процесу соціальних перетворень, а також створює прецеденти для налагодження комунікаційних зв'язків між владою, громадою та бізнесом [1].

Через призму адміністративно-територіальної реформи та децентралізації ресурсів і повноважень сьогодні постала необхідність вибору тих стратегій та форм співробітництва між державним і недержавним секторами, які будуть найефективнішими. А ті, хто приймає основні стратегічні рішення, повинні звернути увагу на важливу роль самих громад у даному процесі, щоб державна політика в галузі культури була адекватною [2].

Восени 2016 року Міністерство культури України представило «Стратегію сталої громади», спрямовану на впровадження державної культурної політики в період трансформації на регіональному, всеукраїнському та міжнародному рівнях. Серед її пріоритетів – культура як ціннісний фундамент держави; реформування галузі із врахуванням сучасних процесів; всебічний розвиток, просвітництво на основі культурних стандартів; культура як мотор соціального розвитку суспільства та економічний фактор розвитку країни тощо [3].

Але для того, щоб створити важливий для громади та країни проект не потрібно чекати ні нову культурну політику, ні новий закон – потрібно просто зробити це, впевнені культурні активісти.

То що ж являють собою так звані низові культурні ініціативи, чим вони є для країни, що дають громадам і тим, хто втілює ці проекти в життя?

Насамперед слід зауважити, що більшість громадських ініціатив мають на меті дуже амбітні завдання. Як приклад – намагання зшити різні кінці України. Про важливість цього завдання почали говорити одразу після анексії Криму в 2014 році. Одна з ключових тез того часу – культура має значення, і тільки за допомогою культури можна безболісно зв'язати різні регіони України – до сьогоднішнього дня не зникла з порядку денного, але загубилася під вантажем інших проблем.

Поки «нагорі» писали стратегії і билися за право визначати вектор культурної політики, «знизу», як це часто буває в нашій країні, вирішили діяти самостійно.

Після Майдану та початку збройних зіткнень на Сході О. Сагайдак, співвласник аукціонного дому «Корнерс», співзасновник Благодійного фонду «Мистецькі надра» (Dofa.fund), разом із колегами здійснила першу масштабну спробу «зшити» столицю і Донбас. На той час для команди активістів, які вирішили займатися громадською та соціальною діяльністю, це був справжній виклик, адже багато українців почали асоціювати цей регіон зі злом і бідною. Після спільного мозкового штурму виникло розуміння, що насправді Донбас, як і решта регіонів України, певною мірою безцінний і вартий того, щоб за нього поборотися. Так народився проект «ДОНКУЛЬТ».

Вперше Культурний форум «ДОНКУЛЬТ» відбувся восени 2014 року, в Києві. В рамках Форуму відбулося 83 мистецькі події у складі великої мультидисциплінарної програми, що поєднала образотворче мистецтво, літературу, музику, театр, кіно, дискусійну платформу, моду та дитячу програму. Ініціативу проведення Форуму підтримало Міністерство культури України, а головним фінансовим спонсором стало Швейцарське бюро співробітництва при Посольстві Швейцарії.

Тоді його організатори – Благодійний фонд «Мистецькі надра» – не думали ні про піар, ні про просування Форуму – це було просто громадянське висловлювання. А вже за 9 місяців аналогічний форум пройшов у Львові – з деякими поправками на специфіку аудиторії.

Київський форум профінансували власними силами за підтримки декількох інституцій, а коли задумалися про Львів, переглянули підхід до підготовки програми форуму, оскільки треба було врахувати контекст західного регіону. Тож ініціатори ДОНКУЛЬТУ прийшли до висновку, що необхідно підключати інституції на місцях. Приміром, у Львові допомагали Центр міської історії, який підготував теми для дискусійної програми і Палац мистецтв, що взяв на себе візуальну програму, – в цілому проект підтримали 13 львівських інституцій.

У 2016 році організатори пішли далі. Вони вирішили провести дзеркальний форум – представити культуру Галичини на сході України, в Харкові. Головна особливість Культурного форуму «ПогранКульт: ГаліціяКульт» – не шукати штучний клей, яким можна склеїти розрізнені культурні ландшафти, а зробити акцент на тому, що в Україні уживаються різні регіони з різними культурними кодами. Аби харків'яни, приміром, побачили, що галичани інші, сформовані іншими історичними обставинами, натомість у них одна батьківщина – Україна. Саме в цьому сенсі це дуже важлива ініціатива.

Можливо, ГаліціяКульт – це одна з ключових точок реактуалізації української культури всередині самої країни. Теза про «Україну для українців» в устах О. Сагайдак звучить не як знуцання, а як цілком робоча установка. Громадська активістка наголошує: донори з-за кордону зазвичай не тільки дають гроші на проекти, але й диктують свої умови щодо риторики, можливих меседжів проекту, а це неприпустимо в українських реаліях.

2016 року Форум отримав фінансування, здобувши перемогу в конкурсі проектів Advocat Europe. Всього на конкурс подали більше 600 заявок і лише один проект з України отримав фінансування в розмірі 42 тис. євро. Премію було спрямовано на програму резиденції, саме вона й перемогла в конкурсі. Завдяки цій сумі та економії вдалося частково покрити витрати й на ГаліціяКульт. Крім цих коштів, Центр культурного менеджменту у Львові дав гранти для деяких учасників Форуму, частково покрили бюджет за рахунок кампанії на «Спільнокошті». Взагалі бюджет форумів такого масштабу, як ДонКульт або ГаліціяКульт, становить 2,5 млн. грн.

За словами О. Сагайдак, Міністерство культури також обіцяло взяти участь у фінансуванні проектів, але через брак коштів змогло підтримати тільки показ вистави «Нація» режисера Р. Держипільського. Важливо також мати спонсорів серед українських бізнесменів, меценатів. Але за весь час роботи над проектами не вийшло співпрацювати ні з ким, окрім львівської компанії «Сармат», яка допомагає перевозити виставки. Виходить, що бізнес незацікавлений, оскільки не отримує прибуток від такої співпраці.

Виписати на хвилі децентралізації теж нелегко: за старою звичкою міська влада готова співпрацювати з культурними менеджерами тільки за наявності папірця з Києва. «Я великий прихильник децентралізації, але поки що вона не працює», – зазначає О. Сагайдак.

Водночас меседжі культурних форумів цілком можна було б підняти на щитах децентралізації, як це зробила свого часу Франція. Адже йдеться не тільки про розвінчання міфів про певні регіони, скільки про популяризацію української культури всередині країни.

Спроби відповісти на вічні питання про те, чи є в Україні кіно, мистецтво, література рівня західних Нобелівських лауреатів – дуже важливі для постмайданної України. До слова, в цьому плані виставки ГаліціяКульту в харківському Центрі сучасного мистецтва ЄрміловЦентр та Харківському художньому музеї – це справжнє одкровення, яким були, наприклад, проекти «Спецфонд» або «Українське бароко» в Національному художньому музеї України, або ви-

ставки в Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара» й у львівському Центрі міської історії центрально-східної Європи. Таких перлин по всій Україні розсипано чимало, але через погану комунікацію (у тому числі в буквальному сенсі – транспортну) жителі з різних регіонів країни не знають про них.

Відсутність державної політики щодо розвитку міжрегіональних культурних зв'язків, відсутність особистого досвіду подорожей Україною, адже відомо, що 40 % громадян не виїжджали за межі населених пунктів, де мешкають, нестача культурного і мистецького контенту в ЗМІ, особливо на телебаченні, призводять до того, що більшість українців мають шаблонні, стереотипні, часто з негативним забарвленням, уявлення про інші регіони.

Культурний форум «ПогранКульт: ГаліціяКульт» – це платформа діалогу Сходу та Заходу, де створюється новий міжрегіональний креативний контент і налагоджуються культурні зв'язки, які здатні об'єднати Україну. Налагодити культурні мережі й дати їм життя – амбітне завдання для Мінкульту, для Мінінфраструктури, для будь-якого політика, який вважає себе державним діячем. У тому числі й для Президента.

«Радикальних людей насправді дуже мало, – впевнена О. Сагайдак, – і вони не здатні впливати на підготовлений та освічений соціум. Адже перш, ніж щось відкинути, потрібно спробувати домовитися».

Ця розмова – з тих, що варто продовжувати за будь-яких обставин. І, як показав час, вона продовжується. Партнерські інституції з двох регіонів не лише беруть участь у процесі підготовки і проведення форуму, а це півроку активного спілкування, але й продовжують співпрацю після нього. Яскравими прикладами є «Театр Переселенця», який народився на ДОНКУЛЬТІ у Львові; плідна співпраця Харківської Art Area «ДК» з львівськими музичними колективами Collegium Musicum і Гич Оркестер, а також результати програми резиденцій для молодих митців з Галичини і Харкова в рамках форуму «ГаліціяКульт». Більшість учасників резиденцій продовжують активне спілкування і співпрацю.

Відсутність сталої комунікаційної мережі між культурними інституціями локалізує їхню діяльність в рамках власного міста. Проте саме міжрегіональна співпраця і виникнення на цьому ґрунті спільних проєктів, обмін творчим досвідом і здобутками здатні донести актуальну інформацію про регіони, зламати стереотипи, дати привід пишатися різноманітністю культури України.

Зважаючи на ці реалії, Благодійний фонд «Мистецькі надра» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» 24 травня 2017 року провели в Ужгороді круглий стіл «Міжрегіональні соціокультурні форуми. Досвід і перспективи» за участі представників культурних інституцій з Харкова, Львова, Києва та Закарпаття. Її основні цілі: познайомити між собою інституції та активістів культури зі Слобожанщини та Закарпаття; започаткувати мережу культурних інституцій між географічно протилежними регіонами, які б реалізовували спільні культурні та освітні проєкти; поширити досвід проведення форумів «ДОНКУЛЬТ» (Львів) та «ГаліціяКульт» (Харків); розробити програму проведення форуму під робочою назвою «СлободаКульт» в Ужгороді навесні 2018 року [4; 5].

Сьогодні в Україні існує багато громадських проектів, які намагаються розвивати культуру в регіонах. Причому не тільки у великих містах. Серед них – об'єднання «Де Не Де», в рамках якого митці й куратори їздять різними маленькими населеними пунктами, аби допомагати створювати місця і події, в яких люди можуть спілкуватися і дізнаватися щось нове.

На тому ж Донбасі, наприклад, зараз спостерігається справжній бум культурних ініціатив: кіноклуби, лекторії, фестивалі. Але мистецька ініціатива «Де Не Де» вирішила сконцентруватися на мистецтві, бібліотеках і музеях. У її учасників немає прив'язки до місця: вони подорожують у різні куточки України, досліджуючи публічні простори та методи декомунізації для того, щоби Схід знав про Захід, Північ про Південь і навпаки. Аби нарешті відбулася децентралізація культурних подій. Аби стало не важливо: виставка українських митців у Києві чи у Переяславі. І нарешті усі зрозуміли, що культура справді допомагає порозумітися.

Історія мистецької ініціативи почалась у 2015 році з вінницької культурно-мистецької резиденції «Над Богом». Тоді цей проект зібрав культурну спільноту для обговорення теми декомунізації та ролі культурних ініціатив і публічного простору. Після «Над богом» до себе запросили Маріуполь, Сєвєродонецьк та Слов'янськ, де митці проводили воркшоп з питань декомунізації та використання публічного простору. Вирішальна експедиція була в Лубни Полтавської області. Учасники їхали подивитися на клуб з величезною мозаїкою, що підлягала декомунізації. Після цього митці зрозуміли, що пам'ятки мистецтва криються в населених пунктах різного масштабу, а не тільки в обласних центрах. У підсумку вирішили вирушати не у великі міста, а саме у містечка, села, досліджувати їх на наявність публічних просторів, дивитися, як загалом проходить декомунізація.

Але є у «Де Не Де» й ще один напрям – це робота з сучасним мистецтвом та вже існуючим контекстом. «Музей відкрито на ремонт» – це проект у краєзнавчих музеях Слов'янська та Лисичанська, який розпочали в листопаді 2016 року. Мета – реорганізація цих установ, яка складалася з чотирьох компонентів: місцевих піарників, сучасної техніки, воркшопів з іншими музеями та сучасного мистецтва. Цей проект допомагає архаїчним краєзнавчим музеям перетворюватися на центри сучасного мистецтва та дослідницькі інституції.

Подібними культурними акціями «Де Не Де» показують, що можна втілювати цікаві проекти й у невеличких населених пунктах, оскільки є з ким і з чим працювати. Добре, що всі говорять про децентралізацію культурних проектів, зазначає учасниця об'єднання О. Гончар, але досі в підсумках року ЗМІ немає регіональних подій, хоча відбувається чимало цікавого, в тому числі й у сфері культури.

На Сході зараз багато культурних та соціальних ініціатив, але майже всі вони втілені завдяки іноземним фондам. В основному це різноманітні простори та хаби, в яких проходять кіноклуби, фестивалі і лекторії. Але є й інші установи, які мають робити подібні ж речі: це музеї. Однак у держави грошей на них

зараз немає, хоча музеї – це те, що залишиться при будь-якій владі, до того ж це частина державної пропаганди [6].

Культурний активізм у малих містах по-справжньому заслуговує на повагу. Причому найбільш активні й рішучі – міста та населені пункти, розташовані найближче до зони АТО, адже саме там люди якнайкраще відчують, що їхнє життя у їхніх руках. Замість законопроектів – реальні кейси, замість слів – дії. Громадські об'єднання активістів від культури працюють швидше не завдяки, а всупереч, і доводять, що децентралізація – це не лише лексема зі словникового запасу політиків, а й українська реальність.

Кожне місто унікальне, має свою історію, стан економіки та рівень розвитку культури або урбаністики, тож в роботі з ними культурним менеджерам слід починати з дослідження контексту, впевнена С. Колодій, координаторка проекту GoEast, який впроваджує Global Office NGO – громадська організація, покликана сприяти політичній, економічній, культурній та соціальній інтеграції України в світовий простір, а також внутрішній інтеграції. Протягом останніх кількох років С. Колодій працює як менеджер соціальних проектів, а також має досвід роботи з краундфандинговими та комунікаційними програмами культурних проектів. У 2016 році група з 14 людей, переважно членів фотоклубу, запустила в Маріуполі вільний простір «Халабуда». Як і чимало інших ініціатив на Сході, проект виник на базі волонтерського центру. Офісом стало неопалюване приміщення, а щоб бодай частково оживити простір і зменшити витрати на його утримання, виникла ідея відкрити кафе й проводити там освітні заходи, майстер-класи, тематичні вечори. Це дало змогу отримати невеликий дохід і частково покрити витрати на оренду.

Повірити в ідею та продовжувати роботу команді допоміг аншлаг на відкритті. Протягом року 36 курсів «Халабуди» відвідало понад 5,5 тис. людей. Та врешті власник продав приміщення, а ініціатива була змушена шукати нове місце. Цей виклик халабудівці зуміли перетворити на стимул для розвитку. В одному з бізнес-центрів неподалік від центру міста звільнилася площа під оренду – так з 40 квадратних метрів проект виріс у 350. «Я пішов до власників бізнес-центру і розповів їм про ідею простору. Вони повірили в ідею, тож мені вдалося отримати дуже низьку вартість оренди. Але все одно це був справжній виклик – без грошей і меблів обладнати величезну площу», – згадує автор ініціативи Д. Чичера. В планах громадської ініціативи – розвиток коворкінга й ІТ-індустрії у місті, створення бізнес-школи для підприємців, відкриття фотолабораторії та простору для 3D-друку. Окрім того, проект планує вийти за межі власної локації, щоб ініціювати нові вивіски й упорядкувати фасади в історичній частині міста, а також побудувати набережну й створити екстрім-парк.

Ще одна культурна ініціатива з Маріуполя, Арт-платформа «Тю», виникла рік тому завдяки гранту від USAID (Агентство США з міжнародного розвитку). Арт-кластер розташувався в колишньому спортзалі. У законсервованій будівлі, що в найстарішій частині міста, було повністю змінено інтер'єр та екстер'єр задля перетворення його на новий простір інноваційних для Маріуполя подій. Наразі команда проекту налічує близько десятка людей, які взялися зна-

йомити містян з новим через арт-проекти. Тепер тут проводять концерти, літературні вечори, книжкові презентації, семінари, виставки, воркшопи і лекції.

За словами директора арт-платформи Д. Ступнік, жителям, які звикли до конвенціонального мистецтва, було нелегко сприйняти авангардні ідеї, що їх пропонують в «Тю». На щастя, все більше маріупольців починають сприймати нове, й прихильників цього проекту стає дедалі більше. Але для дійсно активного його розвитку не вистачає професійних правозахисників, арт-менеджерів і кураторів. Поки ж «Тю» – це небайдужі пасіонарії, яким часто бракує знань та навичок. З іншого боку, саме з цієї причини до них долучаються інші низові ініціативи. Д. Ступнік переконаний, що створення регіональних культурних заходів – це не епізод, а тенденція. Децентралізація культурного активізму, який розпочався на тлі конфлікту, триватиме й надалі. Майданчики, платформи, фестивалі, резиденції та інші культурні та мистецькі ініціативи з'являтимуться в найменших містечках країни, тож локальний рух буде все більшим: «Ми впевнені, що талановиті митці та цікаві події трапляються не тільки в Києві та Львові, але щоб зрозуміти це, треба любити, досліджувати та вкладатися в усі куточки країни. Й за п'ять років ресурси про культуру писатимуть не лише про столичні події, а й про Маріуполь, Лубни, Бахмут, П'ятихатки та Решетилівку» [7].

Команда культурних активістів з ініціативи «Код міста» протягом останніх років намагається прочитати коди як великих, так і малих міст України. Організація арт-хакатонів, допомога командам на місцях, творення нових культурних проектів, крізь призму яких відбувається пошук самоусвідомлення міст – це лише короткий опис діяльності активістів.

А почалося все ще в 2008 році. Тоді столичні активісти І. Соловей та О. Супрунець створили організацію «Гараж Генг», в рамках якої ентузіасти прагнули обмінюватися тим, що люди вміють, що вони мають і про що мріють. Активісти відштовхувалися від переконання, що людям є чим поділитися і вважали, що креативна економіка може розвивати спільноти й давати людям сенс змістовно жити.

«Гараж Генг» почав працювати з художниками, громадськими діячами та просто творчими людьми. Команда, наприклад, привозила в села та містечка програму «Sunday Борщ», де за недільною трапезою одні люди презентували свої проекти, а інші мали змогу підтримати їх фінансово. У 2009 році завдяки їм же на світ з'являється соціальний проект «Велика ідея», а в 2011 році виникає думка інтегрувати в нього краудфандинговий інструмент – Спільнокошт. Завдяки цьому українці отримали можливість тестувати власні ідеї на актуальність та збирати на них кошти.

Наразі організатори проекту зайнялися новою ініціативою. Як пояснила співкоординатор ініціативи В. Базан, «Код міста» – це фактично повернення «Гараж Генгу» в міста. Щоб залишатися на зв'язку, розуміти контексти, аналізувати, як розвиваються команди в регіонах, які взагалі існують ініціативи і чи є на них соціальний запит. Наприклад, у Києві, Дніпрі та Івано-Франківську команда організовувала арт-хакатони, де різні спеціалісти разом працювали над розв'язаннями місцевих проблем, знаходили нові ідеї для міст. Згодом було ро-

зроблено соціальну франшизу для таких проектів, прописані деталі, весь власний досвід, імовірні бюджети – і усім цим «Код міста» почав ділитися з іншими. Тобто, коли знайдуться люди, які хочуть покращити життя в місті, то вони мають змогу вільно скачати всю інформацію, структурувати проект, користуватися наданими даними і навіть можуть залучати команду «Коду міста» для допомоги в організації певних подій в своєму місті. Фактично це позитивна ініціатива «під ключ» [8].

Однак один із найбільших викликів для культурних ініціатив в Україні – це відсутність консолідації і комунікації. «Ми маємо стимулювати організації до відкритого обміну досвідом і спільної розробки дорожніх карт по розвитку малого бізнесу, освіти, культурі, урбаністиці тощо – тоді нові проекти розроблятимуться на основі досліджень і в рамках певної стратегії, а не як наслідок наявності грантового фінансування чи бажань окремих людей. Будь-який проект має розроблятися з урахуванням контексту та за участю локальних активістів та організацій», – зауважує координаторка проекту GoEast С. Колодій [7].

Примітно, що в грудні 2016 року в Україні стартував проект Local Up Prize, який спрямовує свою діяльність на пошук соціальних ініціатив та проектів у невеликих містах, де відбувається багато цікавого, але суспільству не вистачає інформації про них. Ініціатива якраз дає можливість поширити знання про локальних героїв та їхні проекти. Local Up Prize – це не тільки нагорода для активістів, але й платформа, на якій вони мають можливість розповісти свої історії та дізнатись один про одного. Local Up дається в декількох категоріях, зокрема: «Краща культурна ініціатива». Головна мета проекту – розширення прав та можливостей невеликих місцевих громад [9].

Фандрейзер і грант-менеджер Ю. Каратшова стверджує, що найчастіше культурні проекти отримують фінансування за двома умовними категоріями: мистецтво задля мистецтва та мистецтво задля вирішення певної проблеми. Українська ІТ-сфера, яка стрімко розвивається, не зосереджена тільки в столиці. Цікаво, що на відміну від київських, дещо замкнених професійних спільнот, у Запоріжжі та Харкові ІТ-середовище тісно пов'язане з культурними ініціативами.

Так, у 2014 році в одного із засновників харківської місцевої ІТ-школи С. Білоброва з'явилася ідея розширити її межі. Разом з однопумцем А. Назарком вони вирішили заснувати місце, де збиратиметься активна харківська молодь. Згодом з'явився креативний простір Spalah, який об'єднує ІТ-школу, коворкінг та івент-зону. «У напрямі культурного активізму все зараз рухається малими кроками. Але набирає обертів, люди стають більш відкритими та готовими до змін. Думаємо, що у найближчі 3–5 років кількість та якість культурних заходів значно зросте, насамперед, завдяки глобалізації та знищенню кордонів», – переконана івент-менеджер проекту Т. Тупік. Нині проект розширився і відкрив філію в Дніпрі.

Відкриття освітніх хабів по всій країні – це вже тенденція. Бум коворкінгів не обійшов і Запоріжжя. У 2016 році тут з'явився «Edison Space Coworking», який став справжнім відкриттям для креативного класу в місті. Почали із плат-

них лекцій цікавих спікерів, а вже за рік отримали підтримку міжнародного фонду, що дало змогу запустити одразу три освітні проекти, а згодом і відкрити сам простір Edison Space.

Проекти навіть у малих містах вже не дивина, а от культурні ініціативи у селах все ще залишаються екзотикою. В 2016 році переселенець з Криму П. Ткачук та голова ГО «Студена» А. Мельниченко з Києва ініціювали в селі Хрулі Лохвицького району Полтавської області проект «Хрулі-на-Сулі». Вони поставили собі амбітну мету – за два роки зробити Хрулі туристичним центром. П. Ткачук уже «піднімав» кілька хуторів, зокрема «Червоний кастричнік» у Білорусі та Обирок на Чернігівщині. Робота із селом, а надто таким, як Хрулі, де немає інфраструктури і дуже мало людей, дає змогу їм обом змодельовати, що буде, якщо у спільноті з'явиться група ініціативних людей. За їх словами, люди тут почали вірити, що може бути інакше: молодь цікавиться піснями, фільмами, писанками, малюванням, тож село, з якого більшість намагається втекти, дійсно може когось привабити.

Зараз переважна більшість проектів мають дві головні проблеми: кадри й фінанси. Активістам у регіонах, як і представникам громадських організацій в Києві, частіше за все не вистачає знань з ефективного управління проектами, кваліфікованих менеджерів та діючих механізмів комунікації. Є запит у розробці сталих моделей фінансування, прозорих інструментів взаємодії з органами місцевої влади та вивченні проектного менеджменту.

Деякі ініціативи, окрім пошуку грантів, беруть участь в краундфандингових кампаніях. Таким чином вони ще й оцінюють власну ініціативу й вивчають запит на неї у суспільстві. Окрім Києва, проекти з якого є лідерами за кількістю заявок на Спільнокошті (платформа, де люди мають можливість фінансово підтримати ту чи іншу ініціативу), велика кількість ідей подається зі Львова, Івано-Франківська, Дніпра, Харкова. А серед невеликих міст неодноразово траплялися проекти з Вінниці, Чигирини. В числі авторів були також агенти змін з Полтави, Коломиї, Тернополя, Одеси, Миколаєва та міста Рівне [7].

Говорячи про низові ініціативи, слід також згадати, що в Україні йде непростий процес декомунізації, який не обмежується лише перейменуваннями вулиць чи поваленням пам'ятників Леніну. Йдеться про набагато глибші речі. Наприклад, трансформація або зникнення гуртків художньої самодіяльності – це теж свого роду декомунізація. Комусь вони ще потрібні, як і пам'ятники Леніну. Але все ж є очевидним відлунням «радянщини». Та зрозуміло й інше. Попри її ідеологічну забарвленість, та ж радянська самодіяльність була для людей способом самореалізації. Тому на заміну гурткам чи іншим різновидам радянської організації дозвілля, розвитку та нібито роботи на благо суспільства мають прийти інші – сучасні, які відповідають теперішнім потребам. З новими підходами до розвитку, але не з ідеологією в основі, а з критичним мисленням та креативністю. Які були би гарною альтернативою радянським атрибутам та способам життя, що декомунізуються.

У більших містах, особливо обласних центрах, осередки залучення людей до мистецтва, культури, справ свого середовища та активізму в цілому тра-

нсформувалися, стали добровільними. Колишні будинки культури, об'єкти образотворчого чи монументального мистецтва, що містили ідеологічну складову, – багато що сьогодні вже ревіталізується. Але більшість об'єктів все ж чекають своєї подальшої долі: бути знищеними чи оновленими. Так, наприклад, громада чи одна людина самостійно і добровільно може ініціювати або долучитися до реалізації проекту, певним чином спрямованого на покращення життя інших. З цього всього з'являються культурно-мистецькі заходи, освітні програми, облаштовуються або оновлюються певні ділянки міста, подвір'я чи будинку тощо.

У світі великий досвід перетворення соціалістичної спадщини на сучасність мають країни колишнього соцтабору. Наприклад, ландшафтний парк «Дуйсбург-Норд», що в Німеччині, облаштовано на місці закритого металургійного заводу, і сьогодні він слугує місцем відпочинку для місцевих жителів та гостей міста. Практика ревіталізації закинутих просторів у Європі вже довела свою потрібність. По-перше, це хороший спосіб доцільного використання певної ділянки міста. По-друге, немає потреби займати більше міського простору, оскільки можна знову використати існуючий. По-третє, такий досвід заощаджує ресурси, створює діалог між митцями та владою і, звісно, приносить користь як місту, так і його жителям чи гостям [10].

У великих містах України цей рух давно вже став популярним, хоча ще не таким потужним, як, приміром, в Європі. Мистецькі платформи, культурні простори, освітні центри – дедалі частіше вони з'являються в зовсім нетипових для цього місцях – на заводах, у цехах, закинутих хатах чи кінотеатрах. Так, силами активістів частина кінотеатру перетворюється на Центр неформальної атлетичної культури в Лисичанську. Навіть у невеличкій Христинівці Полтавської області сільський магазин став бібліотекою і соціальним центром, а закинута школа – новітнім освітнім простором. І таких історій багато [11].

Тож, щоб облаштувати простір, не обов'язково шукати величезний закинтий завод у центрі міста. Хороший також приклад – Хата-майстерня на Івано-Франківщині. Стару закинута хату декілька людей вирішили відбудувати знову, створивши комфортний простір для тренінгів, семінарів або ж просто для людей, що надають перевагу зеленому туризму. Крім того, власники Хати намагаються всіляко взаємодіяти з селянами, розвивати околиці.

Останні декілька років, особливо після ухвалення законів про декомунізацію, громадськість все більше генерує ідеї, спрямовані на роботу з усною, локальною та публічною історією, з пам'яттю, на зміну усвідомлення ролі архівів та на розвиток спільноти. Наприклад, проект «Студії живої історії» організовує певний цикл семінарів, що допомагає учасникам ініціювати проект на історичну тематику. Серед них трапляються і дискусії, і лекції, і створення фільмів, настільних ігор, освітньо-виховних програм чи робота з простором та громадою в цілому.

Сьогодні люди можуть самостійно вибудовувати стратегії вирішення певних проблем, пов'язаних з історичною спадщиною загалом та радянською зокрема, визначають, що є для них цінним, а їхні кейси показують, що легше реалізовувати власні проекти, ніж шукати винного чиновника.

До прикладу, привернути увагу місцевої громади та влади до стану архітектурних об'єктів, сформувані критичне мислення в них та адекватно сприймати процеси декомунізації намагається учасниця «Студій живої історії» О. Позняк у своєму проєкті «Mykolaiv: back to USSR». У форматі віртуальної екскурсії з використанням фото, аудіо та відео проєкт створює ефект занурення в епоху радянського минулого свого міста [10].

А проте, завжди були ті, хто шукає шляхи реалізації сам, і ті, хто чекає, щоб ці можливості створила держава. Втім, міжнародний досвід підказує, що саме співпраця влади, громади та бізнесу може мати вирішальний вплив на розвиток територій та громад. Адже в будь-якому суспільстві діють три самостійні й цілком відмінні один від одного сектори: влада, яка представлена в повсякденному житті інстанціями різного рівня, бізнес, створений підприємницькими суб'єктами, та власне громада. Недостатньо, щоб ці три сектори просто існували поруч. У кожного з них своя специфіка, окрема роль і місце в суспільстві. Тому абсолютно необхідною є їхня тісна взаємодія, яка дає взаємно підсилений ефект і позитивний результат [12].

У якості свіжої ілюстрації співробітництва громадського і державного секторів може слугувати приклад створення у столиці Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції гідності. Зі слів К. Чуєвої, волонтера громадської ініціативи «Музей Майдану», його засновники дуже довго вагалися, чи має він бути державним музеєм, чи функціонувати на громадських засадах. Відповідно, це питання системного фінансування, тому що інакше музей не зможе існувати. Теоретично, держава могла би забезпечити фінансування і приміщення для музею. Але тут існує ризик ідеологізації, ризик того, що «згори» почнуть говорити, як і що потрібно робити. На щастя, ці побоювання не справдилися – було прийнято рішення співпрацювати з державою. На сьогоднішній день це поки що унікальний приклад успішної співпраці громадської і державної ініціативи [13].

Звичайно, для України така співпраця є чимось новим, а тому досить нелегко втілюється у життя. Часто намагання налагодити повноцінний діалог між владою та громадою, або бізнесом і громадою, наражаються на невидимі бар'єри нерозуміння, або ж просто ігнорування.

Так, бізнес має ресурси і потенціал, що можуть позитивно впливати на різні групи зацікавлених сторін. Однак попри це бізнес не завжди налаштований на потреби суспільства, а компанії, які бажають бути більш соціально відповідальними, не завжди мають необхідні знання і навички для впровадження програм розвитку.

З іншого боку, громадські організації повинні відігравати важливу роль у розвитку як на національному, так і на місцевому рівні, проте вони зазвичай не мають ресурсів, у тому числі фінансових, для ефективного виконання своїх проєктів. Тому партнерство між владою, громадою і бізнесом на засадах суспільного діалогу є важливим етапом у пошуку шляхів вирішення спільних проблем, запорукою економічного зростання нашої країни [12].

Поки тисячі людей продовжують зневірюватися, ще стільки ж активно діють і будують нове суспільство. Останні постійно вчаться, гуртують навколо власних проектів людей, які готові змінювати країну, та нерідко залучають до партнерства міжнародні організації.

Приклади такого партнерства в культурі, доводять, що міжнародне співробітництво – це шлях до професійного зростання, масштабних проектів і виходу на нові ринки. Так, громадська організація *Kultura Medialna* з Дніпра визначає сферу своїх інтересів як «медіамистецтво і культура як медіум». Сюди входить і візуальне мистецтво, і технології, і урбаністика. Найвідоміший проект дніпрян – фестиваль медіаарту «Конструкція». Крім того, *Kultura Medialna* організовує культурні події, просуває сучасне мистецтво, підтримує молодих художників і розвиває креативні практики в публічному просторі. А в партнери організація вибрала музичне продюсерське агентство *Bolt Records* з Варшави (Польща), яке спеціалізується на сучасній музиці в Східній Європі. Обидва проекти просувають експериментальну сучасну культуру в своїх країнах, і у них схожа аудиторія.

«Поспілкувавшись з хлопцями з *Bolt Records*, ми побачили, як зробити культурне життя у нас в Дніпрі більш насиченим і різноманітним», – говорить менеджер проектів *Kultura Medialna*, куратор К. Русецька. *Kultura Medialna* і *Bolt Records* – це чудовий приклад крос-секторального партнерства між культурою, урбаністикою, бізнесом і громадським сектором.

Сьогодні у партнерів є кілька векторів співпраці. Перший – музичні проекти. Зокрема, *Kultura Medialna* консультує куратора *Bolt Records* Міхала Мендіка з приводу участі українських артистів у його проекті *New music from Eastern Europe*. Поляки, в свою чергу, познайомили українських колег з музикантами свого лейблу, і на «Конструкції – 2016» виступив чеський дует *Tyto Alba*.

Другий напрям співпраці – медіа про експериментальну і нову східноєвропейську музику *Glissando*, що виходить польською та англійською мовами. Мета – створити міжнародну мережу теоретиків, виконавців і композиторів нової музики, обмін контактами і розвиток професійної спільноти. Також обидві організації фокусуються на урбаністиці.

Паралельно організація планує розширити співпрацю з подібними проектами з Чехії, Словаччини, Німеччини та Литви.

Експерт програми «Культура і Креативність» Рагнар Сілл переконаний, що міжнародна співпраця не просто корисна – вона необхідна: «Партнерство збагачує наш власний досвід і допомагає побачити ширшу картину, привносить свіжі ідеї в те, що ми робимо... Крім того, з великою кількістю партнерів можливо реалізувати більш масштабні проекти, а також отримати велику підтримку...» [14].

Нерідко усі намагання налагодити діалог на рівних між владою і громадою наражаються на невидимі бар'єри нерозуміння, або ж просто її ігнорування.

Наприкінці 2016 року *Kultura Medialna* запустила проект *Contemporary Cultural Center Dnipro*. В його рамках планувалося створити реальний майданчик, де б розташувалися галерея, бібліотека, лекторій, хостел і концертна зала.

З кінця 2015 року команда громадської ініціативи вела переговори з міською владою про необхідність започаткування такого культурного центру в Дніпрі. Знайшли партнерів з Європи. Від міста потрібно було тільки віддати в оренду муніципальну будівлю за символічні гроші, а європейці робили б там ремонт і реставрували будинок власним коштом. Але влада за рік так і не знайшла приміщення. Тому організатори вирішили розвивати цей проект поки тільки у віртуальному форматі. За словами ініціаторів Contemporary Cultural Center Dnipro, доки Центр не має постійного місця, всі проекти в 2017 році проходитимуть на різних майданчиках. В Kultura Medialna відзначають, що віртуальна платформа стане відкритим простором для проектів художників і дослідників, а також для презентації різних міжнародних організацій та інституцій, з якими вони співпрацюють [15].

Показовим є приклад волонтерської ініціативи, підтриманої приватним благодійним фондом і приватним бізнесом. Йдеться про Дні української культури у Відні (Австрія), започатковані громадською організацією «Центр українських ініціатив» в рамках проекту «U stream». Фактично це – культурна дипломатія з власної ініціативи та за власні кошти. За словами автора проекту О. Саєнко, ідея проведення фестивалю народилася в лавах громадських активістів у 2015 році. А поштовхом став відчутний дефіцит об'єктивної інформації і велика кількість негативних повідомлень про Україну в австрійських ЗМІ. По суті, цей захід став продовженням діяльності членів Центру з організації політичних публічних заходів 2014-го (демонстрацій, мітингів, дискусій) руху «Євромайдан Відень».

На той час О. Саєнко отримала пропозицію від Посольства України в Австрії допомогти з «культурною складовою». Отже, переговори зі спонсорами вона проводила вже як «аташе з питань культури», хоча працювала на майже волонтерських засадах. У фінансовому підсумку: О. Саєнко та її соратниця стали ко-спонсорами (близько 30% бюджету проекту – це власні заощадження). Програму фестивалю української культури формували інтуїтивно, шляхом проведення культурної розвідки. Як для аматорського проекту вийшло непогано. Міністерство закордонних справ України назвало активістку «революційним кейсом» у реформі культурної дипломатії – разом з І. Карпою та Українським інститутом у Швеції.

Після перших Днів української культури у Відні багато хто наполягав на продовженні: в Австрії нічого подібного не бувало. Тож після кількох місяців паузи було прийняте рішення провести другий фестиваль. До того ж, у організаторів вже було напрацьовано віртуальний «каталог» різноманітних проектів за участі українських митців, які презентують національні традиції та самобутність, але без «шароварщини». Як наголошує О. Саєнко, формат подій – це сучасність, актуальність, «європейськість» української культури, що добре підпадає під первинний слоган проекту «Автентична. Актуальна. Захоплива».

Варто зазначити, що для проведення фестивалевих заходів обиралися найпрестижніші й найдорожчі у Відні локації. До того ж, митці отримували гонорар за участь.

З 23 квітня по 7 травня 2017 року у Відні пройшли вже Другі дні української культури. Цьогоріч у програмі фестивалю були присутні три види мистецтва: музика, декоративно-прикладне мистецтво, література. Музична частина містила виступ дуету скрипалів Two Violins і джазового Natalia Lebedeva Trio, а також оперу-реквієм «YOV». Обидва заходи відбулися в найпрестижнішому концертному закладі – Віденській філармонії. Візуальна частина – виставка Петриківського розпису з майстер-класами від найкращих майстрів цього традиційного мистецтва. У літературній програмі – лірика К. Бабкіної і доповідь Т. Малярчук з читанням роману «Забуття», який отримав премію «Книга року» ВВС. Ці події проходили в знакових віденських кав'ярнях, відомих своєю особливою культурою, яка поєднує каву й мистецтво.

На переконання О. Саєнко, продукт цей характеризує Україну виключно позитивно, оскільки він не комерційний, а ідеологічний, в гарному розумінні. Від демонстрації соціальної драми в Центрі українських ініціатив відмовилися свідомо – віктимність, проблемність та болючість нерозв'язаних питань тут не побачити. Цим фестивалем його засновники і учасники послідовно формують позитивний стереотип сприйняття українців як європейської нації.

Все це можна було б назвати справжньою культурною дипломатією, промоцією України не як держави з ганебною корупцією і нечесними політиками, а українського народу – талановитого, розумного, з великою кількістю професіоналів у всіх сферах.

Досвід цей є черговим свідченням того, що держава – це ми, небайдужі українські громадяни. А органи держуправління поки що поступаються громадянському суспільству по багатьох параметрах [16].

Безперечно, культурна й освічена нація не виникає за бажанням чи волею окремих персон. Вона твориться наполегливим спільним натхненням суспільства, в чому йому має сприяти і владна ієрархія, і національні ресурсні надбання. Культурна, освічена нація починає формуватися тоді, коли у малому школярику громада бачить свій великий талант і його плекатиме повсякчас. Це – цивілізаційний дискурс суспільства і держави [17].

А тимчасом громадські культурні ініціативи змінюють життя країни і, ні для кого це вже не секрет, роблять його кращим.

СПИСОК ПЕРШОДЖЕРЕЛ

1. Шевченко Л. 5 низових ініціатив, меняючих облик Києва уже сьогодні [Електронний ресурс] / Лев Шевченко. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/10/13/218790/>
2. В українських селах функціонують 33 тисячі закладів культури, з них 1,6 тис. – у відмінному стані [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/culture/2017/03/16/361390_ukrainskih_selah_funktsionuyut_33.html
3. У Мінкультури презентували «Стратегію сталої громади» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://cultua.media/blog/2849/>
4. Бадьєр Д. ГаліціяКульт: уроки культурного шиття [Електронний ресурс] / Дарья Бадьєр. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/culture/2016/10/11/347577_galitsiyakult_uroki_kulturnogo.html
5. В Ужгороді обговорять перспективи розвитку міжрегіональних культурних зв'язків [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://zak-kor.net/susplstvo/32264-v-uzhgorod-obgovoryat-perspektivi-rozvitku-mzhregionalnih-kulturnih-zvyazkv.html>
6. Семеник О. Місце для міста: як ентузіасти несуть сучасну культуру в маленькі населені пункти України [Електронний ресурс] / Оксана Семеник. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://projects.platfor.ma/de-pede/?_ga=1.117513806.697470007.1484120707
7. Котвіцька К. Великі у малих: як і чим живуть культурні проекти в містах на периферії [Електронний ресурс] / Катерина Котвіцька. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://reinvent.platfor.ma/veliki-v-malikh/>
8. Гладченко Н. На своєму місті: як активісти аналізують життя в населених пунктах всією країною і роблять його кращим [Електронний ресурс] / Некет Гладченко. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://reinvent.platfor.ma/kod-mista/?_ga=1.79158739.697470007.1484120707
9. Local Up Prize [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/local-prize>
10. Семенюк О. Гуртки декомунізації: як радянська самодіяльність може стати чимось новим і об'єднуючим [Електронний ресурс] / Олена Семенюк. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://opinion.platfor.ma/dekomunizatsiya-samodiyalnosti/?_ga=1.230429596.1035426007.1427880459
11. Вишницька А. Кадетський не горить: як живе і помирає найважливіша будівля Полтави [Електронний ресурс] / Альона Вишницька. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2017/05/29/224409/>
12. Майстерня міжсекторної співпраці як інструмент реалізації локальних ініціатив [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://ngonetwork.org.ua/майстерня-міжсекторної-співпраці-як/>

13. Опанасенко К. Українське мистецтво і час змін. Конспект круглого столу [Електронний ресурс] / Катерина Опанасенко. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://ukr.lb.ua/culture/2016/12/02/352372_ukrainske_mistetstvo_i_chas_zmin.html

14. Платонова А. Плюс один: міжнародні партнерства в культурі, які працюють [Електронний ресурс] / Анастасія Платонова. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://culturepartnership.platfor.ma/plus-odin/?_ga=1.116929857.697470007.1484120707

15. У мережі з'явився сучасний культурний центр Дніпра [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://cultprostir.ua/uk/news-single/u-merezhi-zyavivsvya-suchasniy-kulturniy-centr-dnipra>

16. Цукренко А. U Stream: що показує Україна у Відні: Олександра Саєнко про культурну дипломатію за власною ініціативою і за власні кошти [Електронний ресурс] / Альберт Цукренко. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://cultprostir.ua/uk/post/festival-suchasnoyi-ukrayinskoyi-kulturi-v-avstriyi>

17. Голомша М. Чому «мінімальний культурний кошик», а не культурні кейси спроможних громад? [Електронний ресурс] / Микола Голомша. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/blog/mykola_golomsha/365500_chomu_minimalniy_kulturniy.html

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

голов. бібліограф відділу наукового аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Підписано до друку 07.06.2017. Обл.-вид. арк. 0,93. Б/т. Зам. 59. Безплатно

Ротапринт НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278-85-12